

*Долинна О. П.,
завідувач сектору науково-методичного
забезпечення змісту дошкільної освіти
Інституту інноваційних технологій і змісту освіти*

*Низковська О. В.,
методист вищої категорії
сектору науково-методичного
забезпечення змісту дошкільної освіти
Інституту інноваційних технологій і змісту освіти*

РОЗМАЇТТЯ НАВЧАЛЬНИХ ВИДАНЬ ДЛЯ ОСВІТНЬОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Суспільне замовлення на забезпечення рівного доступу до обов'язкового здобуття дітьми з п'ятирічного віку якісної дошкільної освіти, унормоване змінами у чинному законодавстві 2010 року, актуалізувало проблему оновлення навчально-методичного супроводу освітньої роботи зі старшими дошкільниками. На цю потребу часу негайно зреагували видавці. Як наслідок, в освітньому просторі, на ринку навчально-методичної літератури з'явилася велика кількість видань, призначених для підготовки дітей до школи й адресованих педагогам, батькам і майбутнім першокласникам. На жаль, їх змістове наповнення, дидактико-методичний рівень часто не відповідають віковим можливостям і потребам розвитку дітей 5-6-річного віку, не узгоджені з рекомендованими Міністерством освіти і науки України програмами дошкільної освіти, не ґрунтуються на перевірених часом і апробованих експериментально методиках, а відтак не гарантують формування у дитини перед вступом до школи базового освітнього рівня для успішного старту шкільного життя. Причина цього явища, передовсім, зумовлена некомпетентністю авторів у питаннях вибору виду навчальної літератури, визначення його адресатів і основної функції, перспектив застосування в освітньому процесі та в умовах різних форм надання дошкільної освіти.

Навчально-методичний супровід дошкільної освіти розробляється згідно з положеннями Законів України "Про освіту", "Про дошкільну освіту", "Про видавничу справу", Державного стандарту України "Видання. Основні види. Терміни та визначення", а також відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти (редакція 2012 року), чинних освітніх комплексних і парціальних програм.

Навчальна література з дошкільної освіти ґрунтується на принципах науковості, доступності, систематичності, логічної послідовності, наступності, адресної спрямованості й урахування особливостей певної категорії користувачів, відповідності віковим та індивідуальним можливостям і потребам розвитку дітей раннього і дошкільного віку. Вона має забезпечувати реалізацію особистісно зорієнтованого, інтегрованого, діяльнісного та інших сучасних підходів до організації психолого-педагогічної взаємодії дорослих з дітьми.

Під навчально-методичним забезпеченням треба розуміти як сукупність навчальних видань, що використовуються в умовах різних форм здобуття дошкільної освіти, так і процес їх розроблення, апробації, затвердження, видання, розповсюдження у дошкільних навчальних закладах.

Серед розмаїття видань для дошкільної освіти, зокрема для освіти дітей старшого дошкільного віку, розрізняють навчальну літературу для дорослих (педагогів, батьків, студентів вищих навчальних закладів педагогічного профілю) і навчальну літературу для спільної роботи дорослих з дітьми.

Для дорослих користувачів розробляються такі види навчальної літератури: освітня програма, методичний посібник, навчально-методичний посібник, методичні рекомендації, термінологічний словник, довідник.

Освітня програма – навчальне видання, що визначає зміст, обсяги, вимоги до результатів освітньої роботи у комплексі розвивальних, виховних і навчальних впливів на дітей раннього та/чи дошкільного віку, орієнтована на поступову реалізацію вимог інваріантної та/чи варіативної частини Базового компонента дошкільної освіти відповідно до вікових особливостей вихованців в умовах різних або певних форм здобуття дошкільної освіти.

Програма укладається з дотриманням загальнонаукових принципів (актуальності, науковості, доступності, відповідності програмового матеріалу віковим особливостям розвитку дітей, послідовності, систематичності,

концентричності тощо), а також специфічних принципів дитиноцентризму, природовідповідності, людиновідповідності, відповідності світському і гуманістичному характеру освіти, єдності розвивальних, виховних, навчальних цілей і завдань дошкільної освіти, повноти, необхідності й достатності, особистісно зорієнтованої взаємодії дорослих і дітей, раціонального співвіднесення організованої і самостійної, вільної діяльності у дитячому бутті, врахування провідних видів діяльності дітей, забезпечення індивідуального та диференційованого підходів у освітній роботі з дітьми, інтеграції змісту, форм, методів, засобів розвитку, виховання і навчання дошкільників тощо.

Класифікацію освітніх програм і основні вимоги до їх укладання викладено в інструктивно-методичному листі Міністерства освіти і науки України “Про розроблення програм для дошкільної освіти” від 28. 02. 2013 № 1/9-152.

Відповідно до інструктивно-методичних рекомендацій Міністерства освіти і науки України від 20. 06. 2013 № 1/9-446 “Про організацію роботи в дошкільних навчальних закладах у 2013/2014 навчальному році” чинними є такі комплексні освітні програми:

програма розвитку дітей старшого дошкільного віку “Впевнений старт” (авт. кол. О. О. Андрієтті, О. П. Голубович та ін.),

програма виховання і навчання дітей від 2 до 7 років “Дитина” (наук. кер. О. В. Проскура, Л. П. Кочина, В. У. Кузьменко, Н. В. Кудикіна),

освітня програма “Дитина в дошкільні роки” (наук. кер. К. Л. Крутій),

програма розвитку дитини дошкільного віку “Українське дошкілля” (авт. кол. О. І. Білан, Л. М. Возна, О. Л. Максименко та ін.),

а також парціальні освітні програми:

програма художньо-естетичного розвитку дітей раннього та дошкільного віку “Радість творчості” (авт. Р. М. Борщ, Д. В. Самойлик),

“Англійська мова для дітей дошкільного віку” (Т. М. Шкваріна);

“Граючись вчимося. Англійська мова. Програма для дітей старшого дошкільного віку, методичні рекомендації (С. Гунько, Л. Гусак, З. Лещенко)

Інформація про чинні комплексні й парціальні програми подається у щорічних Переліках навчальних видань, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання в дошкільних навчальних закладах, та інструктивно-методичних листах/рекомендаціях МОН України про особливості організації освітнього процесу в дошкільних навчальних закладах на кожний навчальний рік.

Методичний посібник – видання, яке вміщує опис певної методики освітньої роботи з дітьми, пропонує технологічні розробки системи роботи за однією чи кількома лініями розвитку дошкільників, змістовими освітніми лініями тощо, а також може пропонувати допоміжні практичні й довідкові матеріали з реалізації цілей і завдань освіти дітей. До таких розробок для застосування у роботі зі старшими дошкільниками належать, зокрема, методичні посібники “Формування ціннісного ставлення до праці за творами В. Сухомлинського” (автор – Т. П. Тоцька), “Розкриваємо таємниці довкілля” (автор – Л. І. Зайцева), “Образотворче мистецтво для дошкільнят (5-6 років)” (автори – І. В. Ланіна, Н. В. Кучеева), “Словничок для діточок: пароніми” (автори – Ю. В. Рібцун, О. Г. Рібцун), “Англійська мова для дітей старшого дошкільного віку. Книга для вчителя” (автор – Т. М. Шкваріна).

Навчально-методичний посібник – видання, у якому розкриваються теоретичні засади, методичні підходи, містяться матеріали практичного характеру для здійснення освітньої роботи з дітьми в дошкільному навчальному закладі, родині або під час інших форм надання дошкільної освіти. Для прикладу згадаємо популярну книгу А. Бурової “Організація ігрової діяльності дітей дошкільного віку” та підготовлені для видання з грифом “Рекомендовано Міністерством освіти і науки України” навчально-методичні посібники “Мовленнєвий компонент дошкільної освіти” (автор – А. М. Богуш), “Культура мовленнєвого спілкування дітей дошкільного віку” (автори – О. П. Амацьєва, А. М. Богуш, С. К. Хаджирадєва).

Потреба у навчально-методичних і методичних посібниках зберігає актуальність, незважаючи на окремі думки щодо недоцільності опори на будь-які методики в освітній роботі з дітьми. Реалії сьогодення такі, що під впливом загальнодемократичних процесів у суспільному й культурному житті оптимізувалися наукові дослідження, дослідно-експериментальна діяльність у дошкільних навчальних закладах, результатом чого є поява нових оригінальних методик, інноваційних освітніх технологій. Зростає інтерес практиків до сучасних методик і технологій, при цьому, як показує спілкування з вихователями і методистами дошкільних навчальних закладів, важливим показником професійної компетентності фахівця з дошкільної освіти залишається володіння традиційними, класичними методиками, вміння спиратися на багаті теоретичні й методичні надбання вітчизняної і зарубіжної дошкільної

педагогіки. Нові посібники мають регулярно з'являтися як віддзеркалення сучасних тенденцій у науково-методичних підходах до реалізації завдань розвитку, виховання і навчання малят. Інформуємо педагогічний і батьківський загал про підготовку до видання комплексу посібників з різних освітніх ліній нової редакції Базового компонента дошкільної освіти (2012 р.), розроблених за участі провідних українських науковців: А. М. Богуш, Г. В. Беленької, Н. В. Гавриш, Т. О. Піроженко, Т. І. Поніманської, М. А. Машовець, Т. М. Степанової та ін.

Методичні рекомендації – навчальне видання, у якому роз'яснюються підходи автора до певної методики розвитку, навчання, виховання дітей дошкільного віку (особливості виконання індивідуальних і групових завдань, підготовки до організованої навчально-пізнавальної діяльності та її проведення), даються поради щодо застосування педагогічної технології, використання дидактичного матеріалу, організації дитячої життєдіяльності тощо. Методичні рекомендації можуть розроблятися як самостійне видання і як методичний супровід, коментар до освітньої програми, навчального посібника, альбому тощо. Так, працівникам дошкільної освіти добре відомі методичні рекомендації до програм “Дитина” (наук. кер. – О. В. Проскура, Л. П. Кочина, В. У. Кузьменко, Н. В. Кудикіна), “Англійська мова для дітей дошкільного віку” (автор – Т. М. Шкваріна), альбому репродукцій пейзажного живопису “Пори року” (укладачі – Г. О. Івченко, В. Ю. Литвиновська, І. Ю. Резніченко) та інші.

Термінологічний словник – упорядкований в алфавітному порядку словник термінів та визначень психологічної, педагогічної, інших суміжних з ними галузей знань, доповнених відповідними довідковими даними. Укладання й видання подібних словників саме з дошкільної освіти – справа майбутнього. У цьому напрямку відкривається широке поле діяльності для українських науковців.

Довідник – довідкове видання прикладного характеру, побудоване за абеткою назв статей або в систематичному порядку, орієнтоване на широкий загал (науковці, практики дошкільної освіти) чи конкретну категорію користувачів (завідувачі, педагоги, психологи дошкільних навчальних закладів, батьки та ін.). Наприклад, доречним подарунком для практиків дошкільної освіти став довідник “Дошкільна освіта: історія і сьогодення”, упорядник – Л. В. Лохвицька.

Оскільки діти дошкільного віку, на відміну від школярів, самостійно не читають і потребують допомоги дорослих у сприйманні та осмисленні завдань з адресованих їм навчальних видань, **для спільної роботи дорослих з дітьми укладаються такі види навчальної літератури**: навчальний посібник, альбом, робочий зошит, хрестоматія, енциклопедія.

Навчальний посібник – це навчальне видання для спільної індивідуальної чи підгрупової роботи дорослого з дітьми дошкільного віку, яке має чітку вікову адресацію й освітню мету. В ньому подається систематизований виклад розвивально-навчально-виховного матеріалу відповідно до вимог офіційно затвердженої комплексної чи/та парціальної освітньої програми або її змістового розділу. Такий посібник є прикладом навчального видання нового покоління, який подібно до шкільного підручника допомагає дошкільникові в оволодінні певними уявленнями про довколишній світ і себе самого, знаннями, вміннями і навичками, базовими якостями, але, на відміну від підручника, передбачає трансляцію інформації, завдань до дитини через дорослого та спільне опрацювання вміщеного розвивально-навчального матеріалу через читання/слухання, обговорення, відповідей на запитання, виконання практичних завдань за малюнками, схемами тощо. Батькам і вихователям відомі навчальні посібники для дошкільнят “Читайлик” (автор – В. В. Федієнко), “Розвивайко” українською, російською, англійською мовами (за заг. ред. Ю. І. Соловійова, О. І. Чернишова). Зацікавить їх і новинка – навчальні посібники для старших дошкільників “Природа”, “Культура” із серії “Дошкільник” (автор – Г. М. Дерипаско).

Альбом – комплектне аркушеве або книжкове видання, яке має пояснювальний текст. Аркушеве видання укладається як комплект картин, картинок, ілюстрацій, репродукцій, окремих карток із проілюстрованими завданнями та ін., призначається для колективної та індивідуальної роботи з дошкільниками. Книжкове видання розробляється для самостійної індивідуальної творчої діяльності дитини з виконання розвивальних ігрових вправ, образотворчих завдань з малювання, конструювання, аплікації, ліплення, художньої праці у традиційних і нетрадиційних техніках.

Альбом має подвійну адресність: наочні матеріали і завдання з ними призначені для дитини, а пояснювальний текст з методичними коментарями щодо призначення цього альбому й застосування його з освітньою метою – для педагогів, батьків.

Приміром, схвалені для використання у дошкільних навчальних закладах комісією з дошкільної педагогіки і психології Науково-методичної ради з питань освіти МОН України серії альбомів для занять образотворчою діяльністю з дітьми 5-6 років (автори – В. В. Рагозіна, Н. В. Очеретяна), розвивальних ігор і вправ для дітей 6-7-го років життя (автори – Т. О. Піроженко, С. О. Ладивір, О. О. Вовчик-Блакитна, І. І. Карабаєва) та інші.

Робочий зошит – навчальне видання з дібраними в системі розвивальними, виховними, дидактичними завданнями з опорою на вміщені малюнки, фотографії, схеми та інші наочні матеріали, яке спрямоване на закріплення основних уявлень, формування практичних умінь, навичок у дітей відповідно до змісту певного навчального, методичного посібника та/чи освітньої програми, тобто є складником навчально-методичного комплексу, комплекту. Зошит призначається для індивідуальної роботи з дитиною, передбачає можливість діяльнісного, прикладного опрацювання його матеріалів (домальовування, розфарбовування, обведення, штрихування, вирізування, наклеювання тощо).

На допомогу батькам і вихователям розроблено та видано цікаві й оригінальні авторські методичні розробки з різних змістових напрямів освітньої роботи, як-от: зошити для дітей 5-6 років “Математична скринька” (автор – Л. І. Зайцева), серія “Зошит майбутнього першокласника” (автори – А. А. Назаренко, О. П. Яковлева), зошит з основ здоров’я для дітей старшого дошкільного віку “Навчи мене бути здоровим!” (автори – Л. В. Лохвицька, Т. К. Андрущенко).

Хрестоматія (літературна, музична) – навчальне видання літературно-художніх, музичних творів для дітей раннього дошкільного віку, рекомендованих чинними освітніми програмами і позапрограмовими. Хрестоматія укладається з фольклорних, авторських творів класичного та сучасного літературного і музичного мистецтва за тематичним або авторським принципом з урахуванням вікової періодизації дошкільного дитинства. Вона містить вступ, у якому визначається вікова адресація, роз’яснюється принцип укладання творів, даються поради щодо їх опрацювання в дошкільному навчальному закладі, родині, та основний зміст – упорядковані за певним принципом літературні чи музичні твори, фрагменти з них. Основний зміст може супроводжуватися художніми ілюстраціями до творів, портретами авторів, завданнями для дітей за змістом прочитаного (прослуханого). Принагідно нагадаємо читачам про хрестоматійну збірку для читання в дошкільному навчальному закладі і родинному колі “Українська мозаїка” (автори – Н. І. Вакуленко, Л. В. Гураш, О. П. Долинна, О. В. Низковська), укладену на кращих зразках української усної народної творчості та класичної і сучасної літератури.

Енциклопедія – довідкове видання, у якому зведено основні відомості з однієї або кількох сфер життєдіяльності дитини, змістових освітніх ліній у межах Базового компонента дошкільної освіти та з домірним вікові дітей розширенням обсягів пізнавальної інформації про природне, культурне, соціальне довкілля, середовище власного “Я” дитини. Енциклопедичний матеріал викладається у формі коротких статей у систематичному порядку, ілюструється малюнками, фотографіями відповідно до тексту. Енциклопедія для дошкільників має чітку вікову адресацію. На українському ринку навчальної літератури для дошкільня поки що немає дитячих енциклопедій з грифами чи схваленнями МОН України.

Перелік видів навчальної літератури для дорослих і спільної з дорослими роботи дітей фактично є ширшим, ніж окреслено вище. Він докладніше визначений чинним Порядком надання навчальній літературі, засобам навчання і навчальному обладнанню грифів та свідоцтв Міністерства освіти і науки України (наказ МОН України від 17. 06. 2008 № 537, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 10. 07. 2008 за № 628/15319).

Цілісному та всебічному (фізичному, пізнавальному, мовленнєвому, соціально-моральному, емоційно-ціннісному, художньо-естетичному, креативному) розвитку дітей сприятимуть комплекти навчальної літератури, які відповідають вимогам освітнього стандарту та зорієнтовані на виконання завдань чинних програм. Їхня поява в освітньому просторі дошкільня продиктована потребами часу в інтеграції зусиль дошкільного навчального закладу і родини, налагодженні тісної психолого-педагогічної взаємодії у тріаді “діти – батьки – педагоги”, необхідністю “озброїти” дорослих методичним і технологічним інструментарієм, що дозволить педагогам і батькам не лише ознайомитися зі специфікою змісту освітньої роботи, залежно від віку та індивідуальних особливостей розвитку дітей, а й оволодіти певними методами і прийомами, засобами розвитку, виховання і навчання дошкільників, виконавськими техніками тощо, а також залучити малюків до активної діяльності, вправлення у виконанні пізнавально-розвивальних завдань при різних способах організації самостійної роботи.

Навчально-методичні комплекти можуть бути односпрямованими, тематичними та різноспрямованими, комбінованими.

Односпрямований, тематичний комплект забезпечує формування уявлень, понять, знань, умінь, навичок з однієї з освітніх ліній Базового компонента (“Особистість дитини”, “Дитина в соціумі”, “Дитина в природному довкіллі”, “Дитина у світі культури”, “Гра дитини”, “Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі”, “Мовлення дитини”), лінії розвитку (фізичного, пізнавального, мовленнєвого, соціально-морального, емоційно-ціннісного, художньо-естетичного, креативного) або теми (наприклад, “Рослинний світ України”, “Тварини”).

Різностямований, комбінований комплект сприяє реалізації програмових завдань з різних освітніх ліній, ліній розвитку або тем, формуванню цілісного сприймання картини світу, становленню всебічно розвиненої особистості дитини дошкільного віку.

Комплекти складаються з навчальної літератури для дорослих і видань для спільної роботи дорослих з дітьми. Наповнення комплекту може варіюватися залежно від його конкретного змістового спрямування та поставленої дидактичної, розвивально-виховної мети. Так, комплект може включати:

- освітню програму та до неї методичні рекомендації, методичні, навчальні посібники, хрестоматію, альбоми;
- навчальний посібник, методичні рекомендації та робочий зошит до нього;
- збірку для читання дітям, методичний посібник та демонстраційний матеріал до неї;
- альбом і методичні рекомендації щодо його використання та інші варіації.

Для прикладу назвемо кілька нових розробок: комплекти Дерипаско Г. М. "Природа" і "Культура" із серії "Дошколяр" (кожен містить навчальний посібник, робочий зошит для дитини старшого дошкільного віку і методичні рекомендації для педагогів і батьків), підготовлений до видання комплект Товкач І. Є. "Віконечко у світ грамоти" (складається з методичного посібника для педагога і навчального посібника для 5-6- річної дитини).

Сучасне навчально-методичне забезпечення дошкільної освіти має бути конкурентоспроможним, користуватися попитом серед педагогів та батьків, але цей попит не повинен залежати від кон'юнктури ринку, "моди" на певні освітні послуги, а натомість зумовлюватися високою якістю навчальних видань. З метою досягнення належної якості навчальної літератури її авторам і видавцям важливо орієнтуватися на такі ключові вимоги:

- актуальність тематики, проблематики;
- відповідність вимогам Базового компонента дошкільної освіти і чинних освітніх програм;
- опора на результати сучасних українських і зарубіжних наукових досліджень, здобутки перспективного педагогічного досвіду;
- інноваційна спрямованість, новизна, оригінальність підходів авторів до впорядкування, змістового наповнення, художнього оформлення;
- можливість застосування у практиці дошкільної освіти через різні форми її надання;
- можливість творчого варіювання змісту з урахуванням потенціалу різних категорій дорослих користувачів, вікових та індивідуальних особливостей розвитку дітей;
- наявність грифів "Рекомендовано Міністерством освіти і науки України", "Затверджено Міністерством освіти і науки України" або відмітки "Схвалено для використання в дошкільних навчальних закладах";
- відповідність Державним санітарним нормам і правилам "Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей", затвердженим наказом Міністерства охорони здоров'я України від 18 січня 2007 року № 13, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 30 січня 2007 року за № 77/13344.